گەڕانێک بەنێو جیهانی شیعرەکانی بەختیار عەلی(١)

عەبدوڵا سلێمان (مەشخەڵ)

ئازاری ٢٠٢٣

ناوی کتێب : گەڕانێک بەنێو جیهانی شیعرەکانی بەختیار عەلی

ناوی نووسەر : عەبدوڵا سلێمان)مەشخەڵ)

ژانر : ڕەخنەی ئەدەبی

دزاینی ناوەوە و بەرگ : سەلاح فەتحوڵا بابەت

تیراژ : ....

چاپخانە : ئۆنڵاین

ساڵی چاپ : چاپی یەکەم ٢٠٢٣

ئەم بەرهەمەم پێشکەشە بەو ڕەخنەگرانەی کە لە جیهانبینی مارکسیزمەوە تێکۆشاون برەو بە ئەدەب و هونەری ئینسانیی بدەن.

یەک دوو وشە بەڵام زۆر بە کورتی
دۆستان و خوێنەرانی هێژا...

هەرگیز لە پلانمدا نەبوو کە نامیلکەیەکی لەم شێوەیە و بەمجۆرە بڵاو بکەمەوە. بەڵام ئەوەی وایلێکردم ئەم کارە بکەم، دەست بەڕووەوەنانی سێ گۆڤاری ناوداری باشووری کوردستان بوو بە نووسینێکم بەناوی (گەڕانێک بەنێو جیهانی شیعرەکانی بەختیار عەلی)، کە لە ئازاری ساڵی ۲۰۲۲ نووسیبووم.. ئەو گۆڤارانەش (ڕامان و نما و وانەر) بوون. دیارە بەرێوەبەرانی ئەو گۆڤارانە تا بڵێی هاوڕێیانە و دۆستانە و بەوپەڕی حورمەتەوە بابەتەکەیان لەبەر درێژی ڕەتکردەوە. دەشزانم بابەتێکی زیاتر لە حەوت هەزار وشە هیچ ڕۆژنامەیەکیش ناتوانێت لەخۆی بگرێت، بۆیە ناچار بیرم بۆ ئەوە چوو کە بابەتەکە بەشێوەی نامیلکەیەکی ئۆنلاین بڵاو بکەمەوە و بەم پێشەکییەکە کورتەوە بیخەمە بەر دیدەی ئێوەی خۆشەویست. جێی ئاماژە پێکردنیشە کە ئەوەی ئەم نامیلکەیە لە بەشێکی زۆری ئەو نووسینانەی لەسەر بەختیار عەلی نووسراون جیادەکاتەوە ئەوەیە کە ئەم لێکۆڵینەوە ڕەخنەییە؛ خوێندنەوەیەکی هەمەلایەنەی جیهانی شیعرەکانی بەختیار عەلییە لە سەرەتاوە تا نوێترین دیوانی شیعریی. لەکۆتاییدا ئومێدەوارم ئەم نامیلکەیەم کەلێنێک لە کتێبخانەی هەژاری ڕادیکاڵ و مارکسیستیی بە زمانی کوردی پڕ بکاتەوە.

عەبدوڵا سلێمان(مەشخەڵ)

کۆتایی تەمووزی ۲۰۲۳

گەڕانێک بەنێو جیهانی شیعرەکانی بەختیار عەلی(١)

ئازاری ٢٠٢٢

پێشوتن

بەختیار عەلی یەکەمین قەسیدەی درێژی خۆی بەناوی نیشتمان لە سەرەتای دەیەی هەشتاکانی سەدەی ڕابردوو لە تەمەنی بیست و سێ ساڵیدا دەنووسێت و تا ئێستا حەوت کتێبی شیعری بڵاو کردۆتەوە. کە هەندێکیان دووبارە و سێبارە لەژێر تایتڵی جیاجیا بڵاو بوونەتەوە. ئەم نووسینەی من هەوڵ دەدات پانتایی ناوەڕۆک و پەیامی کۆمەڵایەتی لە شیعری بەختیار عەلی بپشکنێت خوێندنەوەیەکی هەمەلایەنە بۆ شیعرەکانی بەختیار بکات و بزانین بەختیار لە کوێدا داهێنەرە و لەکوێدا کورتی هێناوە و شیعرەکانی دەچنە چ چوارچێوەیەکەوە. هەرچەند ئەم نووسینە تایبەتە بە خوێندنەوەی شیعرەکانی بەختیار عەلی(٢)، نابێت بیریشمان بچێت کە بەختیار نەک تەنها نەبووە، بەڵکو هەمیشە وەک پرۆژە و گۆڤار و کاری دەستەجەمعی ویستوویەتی یان ویستوویانە بۆچوونەکانیان پەرە پێبدەن و باوەڕەکانیان جێ بخەن. گەرچی تا کاتی نووسینی ئەم نووسینە گەلێ وتار و نووسینی دەربارەی بەرهەمەکانی نووسراون، بەڵام هەست ئەکەم شتێکی وا لەسەر شیعرەکانی بەرچاو ناکەون، یان ئەگەر هەشبێت کەمە.(٣) ئاشکرایە ئامادەیی و سەرکەوتنی بەردەوامی پایە بە پایەی بەختیار عەلی و هێنانە دەرەوەی پڕۆژە فیکری و ڕۆشنبیرییەکانی، بەهۆی دوو هۆکاری بنەڕەتییەوەن کە ڕۆڵیان هەبووە لە بەرجەستەکردنەوەی ئەم واقیعەی دەرکەوتنی بەختیار :

یەک : لەمەیدان نەبوونی بزووتنەوەیەکی ئەدەبی و هونەری ڕادیکاڵ و سۆشیالیست، چەکدار بە مەعریفە و ڕەخنەی ئەدەبی زانستی کە بتوانێت لەبەرامبەر ئەم هاتنە مەیدانەدا خاوەن قسە و پڕۆژە بێت و سەرنجی کایەی ئەدەبی و ڕۆشنبیری کوردی بەلای خۆیدا ڕابکێشێت و بتوانێت ببێتە پێشەنگ و ڕۆڵی پێشڕەوی ببینێت لەنێو بزووتنەوەی ئەدەبی کوردیدا.

دوو : پشتیوانی مەعنەوی بزووتنەوەی ناسیونالیستی کوردی و حیزبە سیاسییەکانی کوردستان لە کاک بەختیار و پڕۆژەکانی و سەرجەم هەوڵەکانی لیبراڵیزم کە لەژێر ناوی مۆدێرنە و داهێناندا کە لەڕێگەی بەرهەم و نووسینەکانیانەوە بەردەوام پشتیوانیان بۆ دەسەڵاتی ناسیونالیزم دەربڕیوە.

لێرەوە ئەرکی ڕەخنەی ئەدەبییە لە هەنگاوی یەکەمدا لەم پڕۆژە فیکرییە بکۆڵێتەوە و جەوهەرە دژە کرێکاریی و ئینسانییەکەی بۆ خوێنەری کورد دەربخات و ماهییەتی کۆنەپەرستانەی ئاشکرا بکات. هەورەها دەبێت ڕەخنە هەمەلایەنە و بێبەزەییانە کار لەسەر

ئەم کتێبە لە ماڵپەڕی هەواڵنامەی کتێب داگیراوە hewalname.com/ku

تێکست و نووسینەکانی نێو ئەم پرۆژەیە بکات. وەکچۆن بەختیار و هاوبیرەکانی تا سەر ئێسقان دژە شۆڕشن، ئاواش دەبێت ڕەخنەگران، بەختیار و هاوشێوەکانی لەبەردەم ڕەخنەی ئەدەبیدا لەخانەی کۆنەخوازی و کۆنسەرڤەیتڤی و ستەمخوازی خۆیان پۆلین بکات.

ئەمڕۆ لەکاتێکدا لەسەر شیعرەکانی بەختیار عەلی دەنووسم، بەختیار لەترۆپکی ناو و ناوبانگی لۆکاڵی وەستاوە و خەریکە لەئاستی جیهانیش دەناسرێت. سەرباری زۆری ئەو نووسین و وتارانەی لەسەر بەرهەمەکانی نووسراون، کەمترین نووسین بەر شیعرەکانی کەوتوون. ئەم نووسینە ڕەخنەیەی من دەبێتە یەکەمین نووسینی درێژ و بەرفراوان؛ کە شیعرەکانی بەختیار عەلی بەسەر دەکاتەوە.

مانا و پەیام لەواقیعەوە بۆ خەیاڵ

ئـەدەب و هونـەر وەک بەشـێک لـە سـەرخانی کۆمـەڵ، ڕەنگدانـەوەی هەلومەرجـی ژیانـی ماددی کۆمەڵگـەن. گوزارشـتن لـە ئاسـتی گەشـەی بەرهەمهێنـان لـە کۆمەڵگـە چینایەتییـەکان. ئـەوە گەشـەی بەرهەمهێنانـە کـە دەبێتـە هـۆکاری گەشـەی پەیوەندییـە کۆمەڵایەتییـەکان و بیروبۆچوونـە جیـاوازەکان و تەنانـەت گەشـەی ئـەدەب و هونەریـش. بەمانایەکـی تـر؛ ئەدەبـی سـەرووی چینایەتی بوونـی نییـە و ئـەوەی هەیـە ئـەدەب و هونـەری چینایەتییـە. دیاردەی ئـەدەب و هونەر شـتێک نییـە لـە دەرەوەی واقیـع و هەروەهـا واقیعیـش ناوەڕۆکـی کۆمەڵایەتـی ئـەدەب و هونـەر پێـک دەهێنێـت. ناوەڕۆکـی کۆمەڵایەتـی ئـەدەب و هونەریـش ژیانـی کۆمەڵایەتـی ئینسـانەکانە لـە کۆمەڵگـە. بەمجـۆرە (ئـەدەب و هونـەر ئاوێنـەی ژیانـی کۆمەڵایەتـی مرۆڤەکانـن.)(٤) لەدیـدی ڕەخنـەی ئەدەبییـەوە، خوێندنـەوەی دەقـی ئەدەبـی؛ بەبـێ خوێندنـەوەی جیهانـی دەرەوە یـان بەبـێ خوێندنـەوەی هەلومەرجـە سیاسـی و ئابـووری و کۆمەڵایەتییەکانـی کۆمەڵگـە لەتوانـادا نییـە، چونکـە (ئـەدەب لای ڕەخنەگرانـی مارکسـی لـە ڕاسـتییە ئابـووری و کۆمەڵایەتییـەکان دابـڕاو نییـە و دەرەوە لەدەقـدا نـەک هـەر هەمیشـە ئامادەیـە، بەڵکـو بـەردی بناغـەی داهێنانیشـە و هونـەر بەگشـتی بەشـێکە لـە سـەرخانی کۆمـەڵ.(٥) لێـرەوە کاتێـک شـۆڕدەبینەوە بـۆ نێـو جیهانـی شـیعرەکانی بەختیـار عەلـی، دەبینیـن کـە جیهانێکـی بێنـاوەڕۆک نییـە. شـیعرەکانی بەختیـار هەڵگـری جۆرێـک لـە ناوەڕۆکـن کـە لەگـەڵ ئامانجـی شـاعیر تەریـبن. شـاعیر بەپێچەوانـەی چاوەڕوانییەکانـی خوێنـەر، دۆخێکـی لەنێـو دەقەکانیـدا فەراهـەم هێنـاوە؛ کەلەلایەکـەوە تـاک یـان خوێنـەر لەگـەڵ نائومێـدی و کارەسـات و تەنیاییـدا ڕادەهێنـێ و لەلایەکـی تریشـەوە ئومێـد بـە ئاڵوگـۆڕ و باشـتربوونی ژیانـی تیـادا دەکوژێـت. ئەمـە جەوهـەری ئـەو ئەرکـە کۆمەڵایەتییـە کـە بەختیـار دەقەکانـی پـێ بـارگاوی دەکات.

ئەی ئەوانەی هەمیشە باسی پاشەڕۆژ دەکەن و دەستتان ناگاتە نزمترین هەرمێی حەوشەکانتان

ئـەی ئەوانـەی باسـی سـەدە خۆشـەکانی سبەینێ دەکـەن و ناوێـرن سـەیری پیاڵـەی پـڕ لـە ژەهـری ئـەم بەیانییـە بکـەن.

ئێوە لەمێـژە قسـە لـە داد و یەکسـانی دەکـەن، بـەڵام دادپـەروەری ئێـوە ناگاتـە دادپـەروری گوڵێک کە ئەمـڕۆ دەگەشـێتەوە.

من بەبێ هاوارەکانی ئێوە بۆ یەکسانی

لەگەڵ ئەستێرە و زەوی و زیندەوەرەکاندا یەکسانم

ئێوە هەمووتان بە ئەندازەی جامێ هەنگوین تام نادەنە ژیان.(٦)

دەبێت کێ بن ئەوانەی شاعیر وا گزگل و ترسنۆکیان لەقەڵەم دەدات؟ بێگومان ئەوانە ئەو شۆڕشگێڕانەن کە دەیانەوێت کۆمەڵگەی پڕ لە نادادپەروەری و ستەم و چەوسانەوە هەڵگێڕنەوە و بگۆڕن. ئەوانەن کە خەبات دەکەن بۆ یەکسانی و ئازادی، ئەوانەن کە تێدەکۆشن بەهای ئینسانی لەشیاوترین جێگای خۆیدا بێت لە کۆمەڵگە، ئەوانەن کە کۆمەڵگەی بێ چینایەتیان دەوێت. کرێکارانی پێشڕەو و کۆمۆنیستەکانن کە دەیانەوێت ئەم دونیا پێچەوانەیە بگۆڕن و جیهانی پڕ لە ستەم و بێمافی نەهێڵن.

من تێناگەم خەیاڵی تۆ سەر بە جنسی خەیاڵی چ مەیخانەیەکە؟

قەڵەمی تۆ سەر بەخێڵی قەڵەمی چ مێگەلێکە، ترساو؟

شیعرەکانت بۆنی قەوزەی لێدێت، قەوزەی جەماوەر

پەخشانەکانت بۆنی زامی لێدێت، زامی سەر سینەی شۆڕشەکان

شیعرەکانت بۆنی لێخنی ئەم ڕاپەڕینە ڕزیوانەی سەر تاقەکانی لێدێت

بۆنی زێرابەکانی ئازادی و جۆگە لێخنەکانی خەبات

تۆ بۆنی میللەتت لێدێت.. من بۆنی خۆم

تۆ بۆنی عارەقی گۆڕەپانەکانت لێدێت دوای سەرکەوتن، من بۆنی دەروێشێکم لێدێت دوای پرسیار.(٧)

(مێگەلی ترساو، قەوزەی جەماوەر، بۆنی لێخنی ڕاپەڕینی ڕزیو ، بۆنی زێرابەکانی ئازادی ، بۆنی میللەت) ئەم گوزارشتانە لە چ جۆرە قەڵەمێک دەوەشێتەوە؟ ئەم دەربڕینانە لە چ جۆرە جیهانبینییەکەوە دێنە سەرزار و سەرکاغەز؟ ئەمە چ شاعیرێکە ئەوپەڕی بێڕیزی بە خەبات و تێکۆشانی خەڵک بکات لەپێناو ڕزگاری لە ستەم؟ دەبێت پێستی ڕووی ئەو وشانە و ئەو شیعرە و ئەو شاعیرە چەند قایم بن کە بەوجۆرە ڕاستەخۆیانە شیعری کردۆتە هۆکارێک بۆ هێرشبردن بۆسەر ئومێد و هیوای ئینسانەکان و ئینجا بەناوی مۆدێرنە و نوێخوازییەوە سووکایەتی بە مێژووی پڕ لە هەستان و تێکۆشانی چینایەتی ملیۆنان ئینسان بکات. لێرەوە پەیامی بەختیار، پەیامی کۆمەڵایەتی لیبڕالیزمی بۆرژوازییە دژ بە هەوڵە بەردەوامەکانی ئینسان بۆ پچڕاندنی زنجیرەکانی دەست و پێی. لای بەختیار عەلی خەباتی دەستەجەمعی و کۆمەڵایەتی ئەرزشی نییە و ئەوەی جێی فۆکسی ئەوە، پەلەقاژە فەردگەراییەکانی تاکە لەم کۆمەڵگە چینایەتییە. بەختیار زیاد لە بۆنەیەک و زیاد لە شوێنێک ئەم کارە دەستەجەمعییە ڕەت دەکاتەوە و بایەخی جەماوەر و کاری جەماوەریی و بەکۆمەڵ و تەنانەت هەر کارێک بێت (مانگرتن، ڕێپێوان، خۆپیشاندان، شۆڕش) ڕەت دەکاتەوە.(شیعر دواجار ملکەچ پێکردنی هەموو شتێکی دەستەجەمعی و کۆمەڵایەتییە بۆ هێزی فەرد و گیانی تاکگەرایی. شیعر ئاوێنەی ملکەچکردنی

ڕوحـی تایبەتـی نییـە بـۆ ڕوحـی گشـتی، بەڵكـو بەپێچەوانـەوە باشـترین تەعبیـرە لەچۆكدادانـی كولتـووری دەسـتەجەمعی بـۆ سەركێشـی و یاخیبـوون و گوێنـەدان و یارییەكانـی شـیعر.) (٨) ئـەم بۆچوونـەی بەختیـار كرۆكـی فەلسـەفەی لیبڕالیزمـی بۆرژوازییـە لەهەمبـەر دیاردەكان و كۆمەڵگـە و ژیانـی ئینسـانەكان. سـەرمایەداری هەمیشـە ویسـتوویەتی و دەیەوێـت كرێـكاران و خەڵكـی سـتەمدیدە یەكگرتـوو نەبـن و پەرشـوبڵاو بـن. دەیەوێـت هۆشـیاری چینایەتیـان لەئاسـتێكی نزمـدا بێـت، دەیەوێـت بێئـاگا بـن لـە جیهـان و ئاڵوگـۆڕەكان و دەسـتكەوتە زانسـتی و مرۆییـەكان. بەختیـار عەلیـش ڕێـك هـەر بـەدوای ئـەم ئامانجەوەیـە. چونكـە لەجیهانبینـی بەختیـار، كۆمەڵگـە و چینـە كۆمەڵایەتییـەكان، خەباتـی كرێـكار و سۆشیالیسـتەكان، شـۆڕش و ژێرەوژووركردنـی ئـەم دنیـا پێچەوانەیـە نـەك هـەر ئەرزشـیان نییـە، بەڵكـوو لەهەوڵـی ناشـیرینكردنیاندایە. بەختیـار نایەوێـت دان بەبوونـی چینـە كۆمەڵایەتییەكانـی كۆمەڵگـە و ململانێـێ نێوانیـان بنێـت، لەكاتێكـدا (مێـژووی هەرچـی كۆمەڵـی تـا ئێسـتا بـووە، بریتییـە لـە مێـژووی كێشـە چینایەتییـەكان.) (٩) ئـەم میتـۆدەی شـاعیر، كـە میتـۆدی پـڕۆژەی گۆڤـاری ڕەهەندیـش بـوو و تـا ئێسـتاش هـەم بەختیـار و هـەم ڕەهەندییـەكان ئیشـی لەسـەر دەكـەن، میتۆدێكـە ئیـش لەسـەر كوشـتنی ڕوحـی شۆڕشـگێڕانەی جەمـاوەر دەكات و دەیەوێـت جەمـاوەر لەهـەر كارێكـی شۆڕشـگێرانە خـۆ بـەدوور بگـرن. چونكـە وەك بەختیـار خـۆی دەڵێـت شـۆڕش بێهوودەییـە و بۆنەكەشـی نەچـووە بەسـەری شـاعیردا.

شۆڕش هاتوچۆكردنی مردنە لەنێوان دیوارەكانی یەك ژووردا(١٠)

یان

بۆنی هیچ جوانییەك و گوڵاوی هیچ شۆڕشێك نەچوو بەسەرمدا(١١)

ئـەم دانپیانانـەی شـاعیر گەرچـی ڕاسـتگۆییەكی تیایـە، بـەڵام ئەنتـی شۆڕشـگێڕبوونەكەی هێنـدە تۆخـە ، وا لـە خوێنـەرە سـادە ئاسـتنزمەكانی دەكات بـڕوا بـە قسـە باقوبریقەكانـی بكـەن و ئەوانیش هەمـان هەڵوێسـت وەربگـرن و بچنـە هەمـان سـەنگەری كۆنەپەرسـتییەوە. هـەر بۆیـە بێهـۆ نییـە ئـەو خوێنـەرە سادانە؛ لەئاسـت هـەر شـاعیرێك یـان نووسـەرێكی ماركسیسـتی خێـرا تووتـی ئاسـا هەڵدەدەنـێ و دەڵێـن ئـەو نووسـەرە یـان ئـەو شـاعیرە خاڵییـە لـە فكـر. بەمیتـۆدی ڕەهەندییـەكان ئەگـەر باسـی نیتشـە و فۆكـۆ و هایدگـەر و لاكان نەكـەی ئیـتر ئاسـتی تیئۆریـت لاوازە و خاڵیـت لـە فكـر. ببینـن ڕەهەندییـەكان چ جـۆرە خوێنەرێكـی عەجایبیـان بەرهەمهێنـاوە. بزانـن چ وێرانەیەكیان بەنـاوی داهێنـان و مۆدێرنـەوە بەخشـیوە بـە مێـژووی ئەدەبـی كـوردی.

بەڵام بڵێم چی گەر ڕقم لەو پیاوە تەنگ ئەستور و گومڕایانە بێت،

ئەو پیاوانەی شەوی دەجار كچانی ئۆفیس و نێوپاس و بەر گۆگاكان هەڵدەمژن

لەدوای هەموو خامۆشبوونی لەزەتێكیشەوە كاتێك زریزەی پانتۆڵەكانیان دادەخەن

باسی شەڕی چینایەتی و بەرەی گەورەی سۆشیالیزم دەكەن. (١٢)

ئـەم ناشـیرینكردنەی ململانێـی چینایەتـی و سۆشیالیسـتەكان و سـووكایەتی پێكردنیـان و تەنانـەت

هەوڵـدان بـۆ ئابڕووبردنیـان لەڕێگـەی درۆ هەڵبەسـتن و پڕوپاگەنـدەی بۆوژوازییانـەوە، ناتوانێـت بچووکترین کرێـدت بـە بەختیـار عەلـی ببەخشـێت. ئاخر ئەمـە ئابڕوو چوونێکـی گـەورەی شاعیرە هـەوڵ بـدات لەڕێگـەی دەقـی شـیعرییەکانییەوە، تۆمەتـی ڕەوشـت نزمیـی و بێئەخلاقـی بـۆ بـە ئەخلاقتریـن ئینسـانەکانی نـاو کۆمەڵگـەی چینایەتـی سـەرمایەداری بـکات. شـاعیر وەختێـک ئـەو بێحورمەتییـە بـە خەباتگێڕانـی شـەڕی چینایەتـی دەکات، ئاخـۆ دەبێـت لـە چ چاوەڕوانییەکـدا بێـت کـە خوێنـەر ڕیـز بـۆ دەقـە شـیعرییەکەی دابنێـت؟. لەکاتێکـدا (کۆمۆنیسـتەکان، لەلایەکـەوە بەکـردەوە، پێشـڕەوترین و لێبڕاوتریـن بەشـی حیزبەکانـی چینـی کرێـکاری هـەر وڵاتێکـن، ئـەو بەشـەی کـە هەمـوو بەشـەکانی تـر پـاڵ پێـوە دەنـێ؛ لەلایەکیـترەوە ، بەتیئـۆری، سـەرباقی جەمـاوەری گـەورەی پرۆلیتاریـا، لەڕێـگا و ڕەوت و بـارودۆخ و دەسـتکەوتە گشـتی و مەزنەکانـی بزووتنـەوەی کارگـەری، بەڕۆشـنی تێدەگـەن.)(١٣) بەختیـار دەزانێـت لێـدان لـە جەنگاوەرانـی شـەڕی چینایەتـی، لێدانـە لەبەشـی پێشـڕەوی چینـی کرێـکار و مۆتـۆڕی شۆڕشـی سۆشیالیسـتی چینایەتـی، بۆیـە هەوڵەکانـی لەسـەر شـێواندنی وێنـەی واقیعـی ئـەو تێکۆشـەرە مارکسیسـتانە چـڕ دەکاتـەوە. ئاشـکرایە کۆمۆنیسـتەکان دەیانەوێـت ڕیزەکانـی چینـی کرێـکار یەکگرتـوو و یەکپارچـە بکـەن و وەک هێزێکـی کۆمەڵایەتـی سەرتاسـەری بێنـە مەیدان و سیسـتەمی سـەرمایەداری بڕۆخێنن و سۆشـیالیزم دابمەزرێنـن، بۆیـە بـۆرژوازی دەیەوێـت ئـەو خەونـە چینایەتییـە نەیەتـە دی و هەمـوو هەوڵێـک دەدات ئـەو ڕیـزە کۆمەڵایەتییـەی کرێـکاران پرشـوبڵاو بێـت. بـۆرژوازی بەنـاوی ئاییـن و نەتـەوە و وڵات و گروپـی جیاجیـا؛ کرێکارانـی لەتوپـەت کـردووە و تێکۆشـاوە ئایدیۆلـۆژی خـۆی بەسـەر بیرکردنەوەیانـدا زاڵ بـکات و لەمەشـدا بۆرژوازی بـە کۆمەکـی دەزگا و دامـەزراوەکان و زانکۆ و ئـەدەب و هونـەر و پـەروەردە و خێـزان و ئاییـن و نەریـت و کلتـوور سـەرکەوتوو بـووە. بەختیـار عەلیـش وەک نووسـەرێکی پارێـزەر لـە بەرژەوەنـدی چینایەتـی بـۆرژوازی بەجوانـی بەئەرکـی خـۆی هەڵسـاوە و ئـەوەی بـۆرژوازی لـەوی دەخوازێـت، جێبەجێـی کـردووە. بـۆ بـۆرژوازی و خـودی بەختیاریـش ئـەوە گرنگـە و زۆر گرنگـە کـە جەمـاوەر تـاک تـاک بژێـن و تـاک تـاک بیـر بکەنـەوە و تـاک تـاک لەگۆشـە و کەنارەکانـی کۆمەڵگـەوە بەبێدەنگـی بژێـن، چونکـە لایـان ڕوونـە کـە (ئـەو هونەرمەندەیـش کـە بـە تـاک و تەنهـا یاخـی ئەبـێ و خەبـات و تێکۆشـانی توندوتـۆڵ بـە خەباتـی کرێکارانـەوە گـرێ نـادا، هەرچـی بـکا بـێ سـوودە، چونکـە هـەر کرێکارانـن لەجەرگـەی ژیانـی پـڕ لـە کوێـرەوەری و چەوسـانەوەیاندا، یاخـی بوونیـان بەرجەسـتە ئەکـەن، ئەوانـە لەسـەریانە بێجگـە لـە خۆیـان ئـەو چیـن و توێـژە کۆمەڵایەتییانـەش ڕزگار بکـەن کـە وەک خۆیـان ئەچەوسـێنرێنەوە دووچـاری نامۆیـی بـوون.(١٤) ئینکارکردنـی ئـەم ڕاستییە مێژووییـە جگـە لە سەرسـەختی نیشـاندان لەسـەر بەرجەسـتەکردنەوەی بەرژەوەندییەکانـی سـەرمایەداران، هیـچ کەڵکێکـی تـری نییـە. ئـەم واقیعـە تاڵـە لای بەختیـار و شـیرینە لای ئێمـەی مارکسیسـت، دەرخـەری شوناسـی چینایەتـی هەریـەک لـە ئێمەیـە. بەختیـار تـا ئێسـتا بۆچوونەکانـی خـۆی نەشـاردۆتەوە و بەهـەر ڕێگەیـەک بـۆی لـوا بێـت، دەری بڕیـوون و بێبـاک لـەوەی نەیارەکانـی چ ڕەخنەیەکـی لێئەگـرن. ئەگـەر لـە سـێ دەیـەی ڕابـردوو ڕەخنـەی ئەدەبـی مارکسیسـتی نەیتوانیبێـت چالاکانـە لـە مەیـدان بێـت و هەڵسـوڕاو بێـت، ئـەوا ئەمـڕۆ دەبێـت بەڕوونـی قسـەی خـۆی بـکات. ئەرکـی ڕەخنـەی ئەدەبـی مارکسیسـتییە واقیعـی بزووتنـەوەی ئەدەبـی کـوردی نیشـان بـدات و گرفتـەکان بداتـە بـەر بـاس و شـیکردنەوە و لەڕێگـەی ڕەخنەگرتـن و دەرخسـتنی ماهییەتـی کۆنەپەرستانەی ئەدەبـی بـۆرژوازی،

تـەکان بـە ئەدەبـی شۆڕشـگێڕانە بـدات. واقیـع و ژیـان و کۆمەڵگـە هیـچ جێوشـوێنێکیان نییـە لـە شیعرییەکانی بەختیـار عەلیـدا. چونکـە واقیـع لای شـاعیر خەیاڵێکـی مەجازییانەیـە و هەرچـی لـەو خەیاڵـەدا ڕوو بـدات واقیعییـە. بەختیـار پێیوایـە (شـیعر هەمیشـە ناواقیعییـە. ناواقیعییـە بـەو مانایـەی تەعبیـرە لـە حاڵەتێکـی نـا کۆمەڵایەتـی و مێژوویـی، حاڵەتـی دەسـەڵاتی ڕەهـای تـاک و دەسـەڵاتی ڕەهـای ڕوحێکـی فـەردی بەسـەر قـەدەری هەمـوو شـتەکاندا.) (١٥) بـەڵام ڕێـک بەپێچەوانـەی ئـەم تێگەیشـتنە تاکگەراییـەی بەختیـار (واقیـع ناوەڕۆکـی هـەر کارێکـی هونـەری پێکدەهێنێـت.)(١٦) لێرەشـەوە و لـەم تێگەیشـتنە لنگەوقووچـەی بەختیـارەوە سـەبارەت بـە زەرورەتـی تاکگەراییەکـی خاڵیـی لـە هـەر ئاکتێکـی شۆڕشـگێڕانە، جەمـاوەر دووچـاری شـێواندنێکی گـەورە دەبێـت. بەختیـار جەمـاوەر وەک زاراوە دەبینێـت نـەک وەک هێزێکـی کۆمەڵایەتـی، نـەک وەک هەڵسـوڕێنەری دەیـان بـزاوت و جووڵـەی شۆڕشـگێرانە. بۆیـە دەڵێـت (ئیشـکردن بـە زاراوەی جەمـاوەر، بەشـێکی گرنگـی پرۆسـەی شـەرعییەت بەخشـینە بـە جەهـل.) (١٧)ئـەم حوکمـە بێبنەمایـەی بەختیـار بـازاڕی گـەرم دەکات، لەبـەر چەنـد هۆیـەک بـووە، بـووە بـە عەقڵییەتـی بەشـێک لـە نووسـەران و خوێنـەران. ئەویـش لەبـەر ئـەوەی

یەک : لاوازبوون یان لەئارادا نەبوونی هیچ ئەلتەرناتیڤێکی بەهێز و سەنگینی کۆمەڵایەتی.

دوو : قبووڵکردنـی ئـەم ئەلگۆیـە وەکـو مۆدیلێـک، بێئـاگا لـەوەی چ کاریگەرییەکـی نێگەتیڤـی هەیـە بەسـەر شوناسـی ئەدەبـی و مێـژووی نووسـینی ئـەوان.

واقیـع لای شـاعیر ئـەو جیهانـە دەرەوەییـە نییـە کـە ئێمـە دەیناسـین و ڕۆژانـە دەسـت و پەنجـەی لەگەڵـدا نـەرم دەکەیـن و هەناسـەی تێـدا دەدەیـن و چێـژی لێدەبینیـن و جوانییەکانـی هەسـت پێدەکەیـن، بەڵکـوو واقیـع ئـەو بگـرە و بەردانەیـە کـە ئەبسـتراکتانە و لەخەیاڵـی ئـەودا ڕوو دەدەن، بێئـەوەی هیـچ پەیوەندییەکیـان بـە واقیعـەوە هەبێـت. هـەر لەبـەر ئەمەشـە مانـای شـیعر لای بەختیـار لـەو واقیعـە مەجازییـەوە شوناسـی خـۆی وەردەگرێـت و بـەدەر لەمـە شـیعر لای بەختیـار مانایەکـی تـری نییـە.

کوشتارگا و لە هەڵەوین هەڵکێشانی شیعر

دیمەنـە شـیعرییەکانی نێـو دیوانەکانـی کاک بەختیـار، جگـە لـە تراژیدیـا، جگـە لـە مـەرگ و تاریکـی و ڕەشـبینی، جگـە لـە کوشـتن و خوێـن و کارەسـات، کۆمەڵـێ تابلـۆن کـە کـۆی پارچەکانـی ئـەم دیمەنانـە تـا ڕادەیـەک هاوشـێوە و هاودیمەنـی کارەسـات و تـرس و بیمـی نێـو فیلـم و دیمەنەکانـی بۆنـەی هەڵەوینـن.(١٨) دیـارە مەبەسـتم ئـەوە نییـە کـە تـرس و بیـم نابێـت لەشـیعردا بـەکار بهێنرێـن و وێنـا بکرێـن، بەڵکـوو بـەو مانایەیـە کـە لەغیابـی ئومێـددا، پانتایـی دەق سـەرتاپا دەبێتـە ترسسـتان. بەختیـار عەلـی هـەر بـۆ ئـەوەی دەقەکانـی ئومێدبەخـش نەبـن، ئیـتر بەلایـەوە گرنـگ نییـە چ فەزایەکـی تاریـک لەدەقـدا دەخولقێنـی و چ ئەتمۆسـفیرێک بـۆ خوێنـەرە تایبەتەکانـی (نوخبـە) فەراهـەم دەکات.

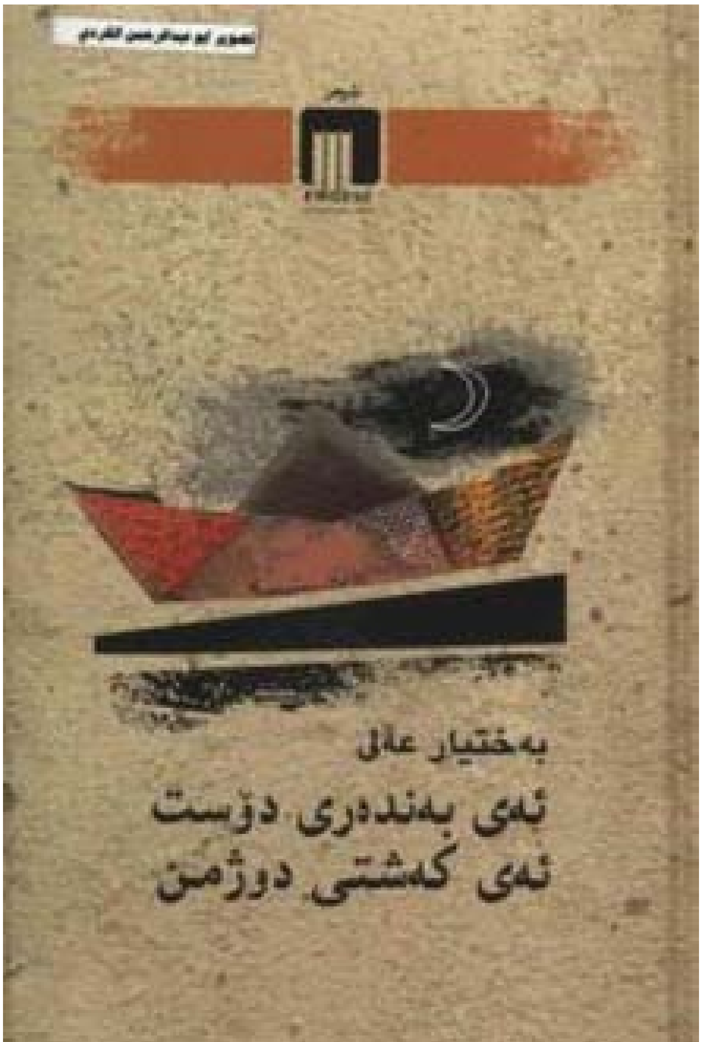

به خۆی و پۆستاڵە سپییەکەیەوە، لەناو ئەم کتێبخانە خوێناوییەدا ون دەبێت

لە ڕیواقی ئەو کتێبانەدا کە پڕە لە بۆنی خوێنەری کوژراو

ئەو کتێبانە هەڵدەداتەوە کە پڕن لە وەسفی گوڵی کوێر

لە پەڕی مەلی سەربڕاو. (١٩)

بەختیار فۆبیا و بیم دەکاتە باکگراوندی شیعرەکانی و ئەوەی تروسکایی بێت لەو تاریکستانەدا بەدی ناکرێت. هۆکارەکەشی هەر ئەوەیە کە شاعیر وەک نووسەرێکی ئەنتی سۆشیالیستی کە ئومێد تیایدا باڵایە، هەنگاو هەڵدەگرێت و دەچێتە پێش.

شەو جێیهێشتین. جلە خوێناوییەکانی خۆی لێرە دانا و ڕۆیشت. شمشێری جەنگەکانی دوێنێ و خەنجەری بە خوێنی دوژمنان سوور. کفنی بۆ دانایـن کە گوڵاوی دۆزەخی پێوە بوو. زنجیر کە لەمێژە لە یادی ئێمەدا زرینگەی دێت... هەموو شتێکی جێهێشت و لە تاریکیدا ونبوو. خیانەتی لەهەموو شتێک کرد. لە ساڕێژکردنی. خیانەتی لە هەموو شتێک کرد. لە ساڕێژکردنی برین بە سووتووی گوڵ، لەگرتنەوەی خوێن بە دەرمانی شاعیران، لە بەستنی ئێسک بە مەرهەمی خەیاڵ.(٢٠)

خوێنەر لەوەها فەزایەکدا دەبێت خەیاڵی چی بکات و چۆن بتوانێت لەڕێگەی ئەو وێنە شیعرییانەوە چێژ وەربگرێت و سەلیقەی خوێندنەوەی بچێتە سەر. لەوەش سەیرتر خوێنەر ببێتە عاشقی ئەمجۆرە شیعرانە و سەوداسەریان بێت. ئایا خوێنەر لەخۆی پرسیوە ئەم شیعرە چ ئیزافەیەک دەخاتە سەر ئاستی مەعریفەی؟ ئایا ئەم شیعرانەی بەمجۆرە نووسراون تا چەند دەتوانن خوێنەر بە ڕوحێکی ئاسوودەوە دەق لەدوای دەق بە جۆش و خرۆشەوە بیان خوێنێتەوە. ئەم ناوەڕۆکە کە قەسابخانەیەکە بۆ خۆی، بزانن چ کاریگەرییەکی دەروونی لای خوێنەر جیدێڵێت. ئەمەجگە لە ئەرکە بنەڕەتییەکەی خۆی کە بریتییە لە وەرچەرخاندنی سەرنج و بیر و هۆشی خوێنەر لە مەسەلە بنەڕەتییەکانی ژیان و دوورخستنەوەیان لە مەیدانی خەبات. لێرەدا پرسیار ئەوەیە بۆ بەختیار فەزای ترس و تاریکی بۆ قەسیدەکانی هەڵدەبژێرێت. ئەم ئەتمۆسفیرە هۆکارە یان یارمەتیدەرە تا خوێنەر لە واقیع دوور بخاتەوە و بەهیچ کلۆجێک بیری خوێنەر بەلای خەبات و جەماوەر و واقیع و شۆڕش نەچێت. لەبری ئەوە دەیەوێت تەواوی هەست و بیرکردنەوەی خوێنەر لای فەردانییەت و تاکگەرایی و بێئومێدی و ڕەشبینی بێت.

گەلێ دوورم لە ڕۆشنایی..گەلێ دوورم گەلێ دوور.(٢١)

یان

پێمبلێ بۆ مرۆڤ بۆ ساتێکیش چییە لە چێژی تاریکی تێر نابێت.(٢٢)

بەبڕوای من ئەو مرۆڤەی چێژ لە تاریکی دەبینێت و لەو چێژە تێر نابێت، ئەوە مرۆڤ نییە

و لەڕەچەڵەکی شەمشەکوێرەیە. ئەم چێژبردنە لە تاریکی لەدواجاردا چێژبردنە لە کۆیلەتی و بێدەنگی و شوکرانبژێری لەهەمبەر دەسەڵاتی سیاسی و چینی فەرمانڕەوا.

ئیدی تەواو

ئیدی ئاوابە ئەی خۆر، ئاوابە ئەی بێفەڕ، ئاوابە ، ئاوابە، ئاوا.(٢٣)

لەم تاریکستانە بێ تروسکەیەوە شاعیر دانپیانانێکی تر تۆمار دەکات

ئەی نیشتمان شیعرەکانم وەکو دۆسیەی پۆلیسخانەکانی لێهاتووە پڕێتی لە وێنەی پیاوکوژان دزی یاخی. ..(٢٤)

یان

ڕوحلەبەرە سپییەکان دێن.(٢٥)

ئیتر پانتایی شیعر ڕەش و تاریک و ڕۆشنایی تیدا نەبێت و پڕ لە پیاوکوژ و دز و مەلی کوژراو و گوڵی کوێر و ڕوحلەبەری سپی بێت، ئاخۆ ئەو شیعرە لەهەر فیستیڤاڵێکی هەلەویندا پلەی یەکەم بەدەست ناهێنێت؟

ئامڕازەکانی شەڕ و ترس لە دڵا چاندن لای شاعیر بریتین لە چەقۆ و تفەنگ و فیشەک و خەنجەر و تادوایی. وێنای ئەم ئامڕازانە شیعر دەباتە دۆخی ترس و خوێن ڕشتن و نائارامی دەروونی.

دڵێکی منداڵانەی هەبوو، هێندەیان بریندار کرد...بەیانیان چەقۆ، نیوەڕوان چەقۆ، ئێواران چەقۆ، دۆستان چەقۆ، دوژمنان چەقۆ، گەورە چەقۆ، بچووک چەقۆ، یار چەقۆ، نەیار چەقۆ.(٢٦)

لێرە زەمەن و مرۆڤ و کۆمەڵگە تەژین لە چەقۆ. تەژین لە ترس و مردنی چاوەڕوانکراو. تەژین لە ترس و تاریکی. جێخستنی ئەم هەلەوینستانە لە مێشکی خوێنەری کورد ئەو ئەرکەیە کە بەختیار لەسەر سینییەکی زێرین و لەژێر ناوی داهێناندا پێشکەشی خوێنەران و دەسەڵاتی کۆنەپەرستی کۆمەڵگەی دەکات.

وەهمگەرایی و ئایین

ئاییـن و ئایینخـوازی بەرئەنجامـی تـرس و وەڵام وەرنەگرتنـەوەی پرسـیارە ئەزەلییەکانـی مرۆڤـە. مـرۆڤ ئایینـی پێویسـتە تـا بێدەسـەڵاتی خـۆی بشـارێتەوە. ئاییـن مـرۆڤ لەسـەر شـوکرانەبژێری و ڕازیبـوون بـە چارەنـووس ڕادێنێـت. ئاییـن مـرۆڤ لـە هـەر هەوڵێـک بـۆ دەربازبـوون لـە سـتەم و نایەکسـانی دوور دەخاتـەوە و مـژدەی جیهانێکـی خـۆش و بەهەشـتێکی ڕازاوەی دوای مـردن دەدات بـە ئینسـان. ئاییـن مـرۆڤ ملەکچ و کۆیلـە دەکات و ئیـرادەی دەکوژێـت. هەربۆیـە چینـە باڵادەسـت و فەرمانـڕەواکان، پاشـاکان، خـاوەن کۆیلـەکان، فیوداڵـەکان و ئێسـتاش سـەرمایەداران پێویسـتیان بـە ئاییـن هەیـە تـا چینـی کرێـکار لەخەبـات دوور بخەنـەوە و بـەو چارەنووسـە ڕەشـەی خۆیـان ڕازی بـن و خەبـات نەکـەن بـۆ گۆڕینـی ئـەم جیهانـە نابەرابـەرە. ئاییـن کۆڵەکەیەکـە لـە کۆڵەکـە بنەڕەتییەکانـی کۆمەڵگـەی بـۆرژوازی. دیفاعکـردن لـە ئاییـن، دیفاعکردنـە لـە بـۆرژوازی. ناوەڕۆکـی ئاییـن ناوەڕۆکێکـی کۆنەپەرسـتانەیە. کاتێـک شـیعر دەخرێتـە خزمـەت ئایینـەوە، یـان ئاییـن لـە شـیعردا بەتۆخـی زاڵبوونـی خـۆی بەسـەر ناوەڕۆکدا بەرجەسـتە دەکاتـەوە، ئـەوە مانـای وایـە کۆنەپەرسـتی ڕوحـی شـیعرەکەی کوشـتووە. لـەم گۆشـەنیگایەوە وەختێـک شـیعرەکانی یـان دروسـتتر بڵێـم پەخشانەشـیعرییەکانی بەختیـار عەلـی دەخوێنینـەوە دەبینیـن جوگرافیـای دەقەکـە لێوڕێـژە بـە ژمارەیەکـی بێشـوومار لـە وشـەی ئایینخـوازی و خورافـە لـە چەشـنی (خـوا، قیبلـە، جەهەنـم، دەسـتنوێژ، حـەرام، غـەزا، کوفـر، یەقیـن، موبـارەک، پێغەمبـەر، بـت، شـەیتان، فریشـتە، حـۆری، کفـن، خوتبـە، مەککـە، دەروێـش، نوێـژ، مەلەکـوت، قیامـەت، دۆزەخ، بەهەشـت، وەحـی، عـەرش، نەفخـی ئاخـر زەمـان، زەندیـق، زاهیـد، کافـر، مەخلوقـات، وەسـەنی، ئایـەت، مەحشـەر، ڕەجمکـردن، وەعـز، قورئـان، خەڵـوەت، تەقـوا، تەجویـد، ئیمانـدار، زیکـر، مزگـەوت، تەڵقیـن، فیـردەوس، ئەهریمـەن، خـاچ، شـەریعەت، بەربانـگ، ڕەحمـەت، ئیـمان، ئیسرائیـل، خەلیقـەت، یـەزدان، مەعبـەد، ئینجیـل، خـاچ، میحـراب، پەرسـتگا، نوشـتە، مەسـیح، سـوژدە، ڕۆژی حـەشر، ئەسـحابە، بەرمـاڵ، دوعـا، حـەڵاڵ، حـەرام، بەردەنوێـژ، رکـوع، شـافعی، نـوح، مەرقـەدی شـێخ). (٢٧) ئـەم وشـانە و زۆری تریـش سـاختمانی کرۆکـی شـیعری بەختیـار یـان ناوەڕۆکـی شـیعر لای ئـەو پێکدەهێنـن. ئـەم وشـانە هەریەکـە چەندینجاریـش دووبـارە کراونەتـەوە. تەنهـا وشـەی خـوا زیاتـر لـە ٢٠٠ جـار بـەکار هاتـووە ئەمـە جگـە لـە وشـەی یـەزدان. بەکاربردنـی ئـەم وشـە ئایینیانـە بـە پلەیـەی یەکـەم لـەو شـوێنەوە دێـت کـە بەختیـار دەیەوێـت خوێنەرێـک باربهێنێـت کـە بـڕوای تـەواوی بـە ئاییـن هەبێـت و دوور بێـت لـە هـەر هەوڵدانێـک بـۆ ئاڵوگـۆڕی شـۆڕشـگێرانە.

من نوێژ بۆ ئەو گیانە دەکەم کە بۆ بەگزادەکان چەمینەوە

نوێژ بۆ ئەو بارانانە دەکەم کە بالکۆنی مردنیان بۆ شتین

نوێژ بۆ ڕەشێتی موتلەقی شەو دەکەم.(٢٨)

گرێــی دژە سۆشیالیســتی بەختیــار عەلــی کــە لــە ڕێگــەی زمــان و خیــاڵ و وێنەشــیعرییەکانیدا بەرجەســتە دەبێتــەوە. وا لــە شــاعیر دەکات بەشــوێن ئیــمان بــە ئیســلامی ســوننەتییەوە بێــت. ئیســلامێک کــە هیــچ دژایەتییەکــی نەبێــت لەگــەڵ بزووتنــەوەی کوردایەتــی و خاوەنــی هیــچ پڕۆژەیــەک نەبێــت بــۆ دەســەڵاتی سیاســی. بــەڵام شــاعیر لەئاســت ڤێرژنــی ئیســلامی سیاســی و مۆدێلــی بازرگانانــی سیاســی ژێــر عەبــای ئیســلام کــە خاوەنــی پــڕۆژەن بــۆ دەســەڵات و بەڕێوەبردنــی کۆمەڵگــە(کــە مەعلومیشــە گــەر دەســەڵاتیان هەبێــت؛ کوردســتان دەکــەن بــە ئەفغانســتان و ســۆماڵێکی تــر) ئــەم ڤێرژەنــەی ئیســلام و ئــەم مۆدێلــەی قەبــوڵ نییــە و بگــرە بــە توندیــش ڕەتــی دەکاتــەوە. بەختیــار لــە شیعرەکانیدا جگــە لــە وشــە ئاینییــەکان، گەلــێ وشــەی وەهمگــەرای بــەکار هێنــاوە وەکــو (دوعــا، نوشــتە، گوللەبەنــد و چیرۆکــی ئەســحابەکان و جــادوو و..تــاد) کــە هێنــدەی تــر بــاری کۆنەپەرســتی دەقەکانــی قورســتر کــردووە.

بەماسییەکانم گووت گووللەبەندێکم بۆ بنووسن دژی دەریا

بەهەورەکانم گووت نووشتەیەکم بۆ بکەن دژی ئاسمان

بەڕێگاکانم گووت دوعایەکم بۆ بنووسن دژی ونبوون.(٢٩)

شــاعیر نــەک هــەر پاڕانــەوەکان، بگــرە نزاکانیشــی بەجۆرێکــن کــە کۆیلەتــی بەرجەســتە دەکەنــەوە. ناشــکرێت ئەمــە لەژێــر نــاوی ئــازادی بیــروڕادا فــەرز بکرێــت بەســەر خوێنــەردا. شــاعیر ئــازادە و مافــی بیرکــردەوەی تایبــەت بەخــۆی هەیــە. ئــەو مافــی خۆیەتــی بیروباوەڕەکانــی بخاتــە نێــو شــیعرەکانی، بــەڵام ئەویــش لەڕێگــەی فراوانترکردنــەوەی پانتایــی هۆشــیاری کۆمەڵایەتــی و مەعریفی لای خوێنــەر، نــەک چاوبەســتەگی خوێنــەر لــە بینینــی ڕاســتییەکان و واقیعــی تاڵــی ژیــان.

ئەی خودایە

بە کۆتر بڵێ بمبورێت

با گەردنم ئازاکات ئەو.

عەفوومکەن هەور و ئەستێرە

عەفوومکەن خۆر و مانگەشەو

ئەی خودایە

با دەرچم لە جوانی و دەریا

با دەرچم لە پەپوولە و خەیاڵ

با دەرچم لە غەمی حەقیقەت

با بگەم بە شکۆفەی مەحاڵ

ئەی خودایە

ببورن ئەوەی لێیان بووم

ببورن ئەوەی لە من بوون

ببورن ئەوەی لێیان چووم

ببورن ئەوەی لە من چوون(٣٠)

ئەگەر ئەم نموونەیەی سەرەوە بەرجەستەکردنەوەی کۆیلەتی نەبێت چیترە؟ کێن ئەوانەی خەریکی بەرجەستەکردنەوەی کۆیلەتی و نزا و پاڕانەوەن لە خودا؟ کێن ئەوانەی خودا زۆرترین قورسایی هەیە لە دەق و وتە و قسەکانیان؟ مەگەر مەلا و واعیز و بانگخوازەکان نین. مەگەر ئەم هەوێنی بەکۆیلەکردنی مرۆڤەکان هەمان ئەو هەوێنە نییە کە ئیسلامی سیاسیی ئیشی لەسەر دەکات؟ ئایا هەمان جەوهەر و ناوەڕۆکی دژە ئینسانیان نییە؟ بۆ دەبێت ئەمە بۆ ئیسلامی سیاسی و بانگخواز و مەلا مفتەخۆرەکانیان جێی ڕەخنە بێت و بۆ بەختیار عەلی قابیلی قەبوڵ بێت. نەخێر بەختیار عەلیش بە ئەندازەی هەر بانگخوازێک وەهم و خورافە بڵاو دەکاتەوە و بزووتنەوەی کۆنەپەرستی ئەدەبی کوردیش دەستخۆشانەی لێدەکات. ئەمە کارەساتە و دەبێت بەختیار درک بەوە بکات چ تاوانێک دەرهەق بە خوێنەری کورد ئەنجام دەدات. دەبێت بزانێت ئەوەی دەینووسێت دەچێتە خانەی بەکۆیلەکردنی ئینسانی کوردەوە.

خۆبینینەوە لە ئاوێنەی غروور

سیفەتی خاکیبوون هەمیشە لای ئەو نووسەرانە بەرجەستە دەبێتەوە کە لە بەرهەمەکانیاندا ئینتمایان بۆ جەماوەر و خەڵکی ستەمدیدە هەیە. سادەیی و خاکیبوون دەبنە هۆی بەهێزبوونی کەسایەتی و حورمەتی نووسەر. لەهەمان کاتیشدا لووتبەرزی و فیز و خۆبەزلزانین لەئاست جەماوەری ستەمدیدە و خوێنەرێک کەئاستی هۆشیاری لەئاستی پێویستدا نییە، نوزعەیەکی چینایەتییە و ئاو لە جیهانبینی بۆرژوازییەوە دەخواتەوە. بەختیار بەوپێیەی لەئەدەبی کوردیدا بەخت یاوەری دەبێ و دەکەوێتە بڕگەیەکی مێژووەوە کە شانسی ئەوەی دەبێت، ئەو ناو و ناوبانگە پەیدا بکات. ئەمەش وای لێدەکات جگە لە موردیدەکانی و نووسەرە خۆ بە بەختیار هەڵواسراوەکانی و ستایشکەرەکانی، کە مایەی ڕازیبوون و هەروەها پەیڕەوکەری بەختیارن، کە بەچاوێکی تایبەت لێیان دەڕوانێت، ئەوانی تر لەئاستی خۆیدا نابینێت.

من خودام.(٣١)

یان

من ستایشی خۆم دەکەم. (٣٢)

ئـەم بەخـۆ هەڵدانـە جا چ لـەزاری خۆیـەوە بێـت یـان لـەزاری کارەکتەرێکـی نـاو قەسـیدەکانییەوە بێـت، چ ڕاستەوخۆ بێـت یـان ناڕاسـتەوخۆ ڕەنگدانـەوەی هەمـان ئایدیۆلـۆژی و هەمـان ڕوحییەتـی نەرجسـییەتی شـاعیرە. ئـەم غـرووروەی شـاعیر پـەل دەکێشـێت بـەرەو ئـەوەی زمانـی گفتوگـۆی لەگـەڵ نەیارەکانـی بگۆڕێـت بـە زمانێکـی سـادە و بازاڕیـی و جنێوئامێـزی پـڕ لـە سـووکایەتی.

ئەی گەمژە گوناهی من نییە تۆ ناتوانیت یاقووت ڕاوبکەیت

گوناهی من نییە تۆ لەجنسی خشۆکەکانیت و من لە ڕەگەزی تۆفان

من لە جنسی خوداکانم و تۆ لە جنسی مێرووله خووساوەکانی ژێر باران

من سەر بە خێڵێ ئەستێرەناسەکانم تۆ کرمفرۆشێکی بیمار

تۆ پاسوانی کەلاویت، من ئەندازیاری یۆتۆپیام

تۆ لقی درەختێکی کرمێیت، من نور و گڕ و ڕەشەبام

گوناهی من نییە سەری تۆ لە دڕک زیاتر هیچ ناگرێت

ئەوەی من دەینێرم بۆ ئەبەدییەت بە تۆ ناگەڕێتەوە

ئەو خاک و زەریایانەی من دروستیان دەکەم بە گەزی پەڕپووتی تۆ ناپێورێن

تۆ ئەی کڕیاری کۆنی زبڵخانەی ژیان

دانی تۆ لەوە پیرترە ، گوێزی پڕ حیکمەتی من بشکێنێت

لووتی تۆ لەوە زەلیلترە بۆنی باغی من بکات..(٣٣)

بەختیـار دەیەوێـت لەڕێگـەی ئـەم هەمـوو بەراوردکارییـەی نێـوان خـۆی و نەیارەکانـی چـی بڵێـت و خوێنـەر لەبـەردەم چ پەیامێـک دابنێـت. ئایـا بەختیـار دەتوانێـت گرەنتـی ئـەوە بـدات بـە خوێنەرەکانـی کـە سـبەینێ هەمـان سـووکایەتی ڕووبەڕوویـان ناکاتـەوە ئەگـەر لـەدوای خوێندنـەوەی بەرهەمەکانـی، بەختیـار بخەنـە ژێـر نیشـانەی پرسـیار و ڕەخنـەی لێبگـرن. ئـەم خۆبینینەوەیـەی بەختیـار لـە قووڵایـی غـروور چ سـوودێک بـەو نووسـەرە دەگەێنێـت؟

کتێبـی زۆر لەسـەر مـن دەنووسرێـت، قەسیدەی تاریک...دیوانـی پـڕ لـە خوێن.حـەرف شـەرم دەکات لەنزیـک نـاوی منـەوە داینێن.قەڕنـەکان شـەرم دەکـەن تێکـەڵ بـن بـە زەمانـی مـن. ڕەنگـەکان شـەرم دەکـەن تێکـەڵ بـن بـە ڕەنگـی مـن.(٣٤)

بەختیار بەداننانیپیانانی خۆی چونکە بۆ نوخبەیەک لە خوێنەران دەنووسێت و جێوشوێنی جەماوەری بەرینی ستەمدیدە لە حیساباتی ئەودا نییە، بۆیەش خۆی وەک نووسەرێک لەسەرووی خەڵک و چینەکانەوە دەبینێت. ئەم عەقڵییەتە، عەقڵییەتێکی بۆرژوازییانەیە و گوزارشتە لە بەرژەوەندی چینە باڵادەستەکان.

هەر کاتێک نووسەر بۆ خوێنەرێکی ئاست نزم شتی نووسی، وەک نووسەر کۆتایی هاتووە. نووسەر ئەو کەسە نییە کە دادەبەزێت بۆ لای خوێنەر، بەڵکو کەسێکە کە خوێنەر ناچار دەکات سەرکەوێت بۆ لای ئەو. (٣٥)

ئەم مەقامە بەرزەی شاعیر بۆخۆی و نووسەرانی سەر بە نوخبەکەی خۆی بەڕەوا دەبینێت، خۆیان لە جەماوەری ستەمدیدە بە گەورەتر و زیاتر دەزانن، ئەوان پێیانوایە لەسەرووی چینەکانەوە و لەئاسمانی نووسیندا خەریکی داهێنانن و نابێت و ناکرێت نە بەزمانی ئەو خەڵکە بنووسیت و نە بۆ ئەوانیش بنووسیت. ئەمە پێناسەی خۆیان و شوناسی داهێنانی نووسەرە لای ئەم پارێزەرانەی ستەم و چەوسانەوەی بۆرژوازی. بەپێچەوانەوە، نووسەری شۆڕشگێڕ و سەر بە چینی کرێکار لەناو واقیعی ژیانی کۆمەڵایەتی چینەکەی خۆیەوە بە زمانێکی ئەدەبی جوان، نووسین و بەرهەمەکانی دەخوڵقێنێت .

دیماگۆجییەتێک کە بەختیار عەلی پەیڕەوی دەکات، فریودانی توێژێکە لە نووسەران و خوێنەرانی ئاست نزم کە بڕوا بەم حیکایەتە سەیر و عەجباتییانەی بەختیار دەکەن. ئەگینا نووسەران و خوێنەرانی وشیار و بەدەربەست و شۆڕشگێڕ نەک ئەم فریوکارییانە ڕەت دەکەنەوە، بەڵکو هەوڵ دەدەن لەهەر بۆنەیەک بێت ماهییەتی دژە ئینسانیی و دژە جەماوەریی و دژە شۆڕشگێرانەی ئەم شاعیرە ئاشکرا بکەن.

ژن ..مەخلوقێکی ئەبستراکت

ژن لای بەختیار عەلی نووسەر بەهەمان دەردی شاعیر چووە و لە مرۆڤێکی ڕۆمانسییەوە بووە بە مەعشوقێکی تێکشکاو و تاکێکی لاواز و ئەبستراکت لەهەر پەیوەندییەکی کۆمەڵایەتی. خۆشەویستیش لە پەیوەندییەکی ئینسانییەوە بووە بە پەیوەندییەکی نا کۆمەڵایەتی تراژیدییانی نێوان دوو کەس. لەکاتێکدا خۆشەویستی نێوان دوو ئینسان، ڕایەڵەیەکی کۆمەڵایەتی نێوان دوو ئینسانە لەپێناو ژیان. عەشق لای بەختیار بریتییە لە ئەزموونی پەیوەندییەکی سێکسی شکستخواردووی نێو خەیاڵێکی ئەبستراکت کە یاری بە چارەنووسی عاشقەکان دەکات. ژن جگە لەوەی هۆکارێکی دامرکانەوەی غەریزەی سێکسە، لەهەمان کاتیشدا مەخوقێکە داوێنپیس.

ئای لەو ڕۆژگارە خۆشانەی لەگەڵ پێغەمبەرەکاندا مەست بووم و لەپێخەفی خۆشەویستیدا لەگەڵ ئافرەتە داوێنپیسەکاندا نوێژمکرد.(٣٦) ئاخۆ هۆی چییە بەختیار سیفەتی داوێنپیسی دەداتە پاڵ ئافرەت؟ وەک ئەوەی ئەم دیاردەیەی نیزامی چینایەتی (داوێنپیسی)؛ تایبەت بە ئافرەتی بێت و تەنها کاری ژنان بێت و پیاوان بێبەری بن لێی. شاعیر ژنی لە کۆمەڵگە تەجرید و جیا کردۆتەوە و بە موجەرەدی بەرخوردی لەگەڵدا دەکات. کرداری سێکیش وەک چالاکییەکی مرۆیی ڕێک بە تێڕوانینێکی مەزهەبییەوە دەیچوێنێت بە پیسی. ئەمە چ ڤایرۆسێکی کۆنەخوازی و دژە ژنییەکە کە شاعیر لەهەناوی شیعرەکانیدا هەڵیگرتووە و دەیەوێت خوێنەرەکانی پێ تووش بکات و ئاوەزیان بەرەو کۆنەپەرستی ئاراستە بکات؟

وەک قورئان لەماڵی سۆزانیدا، وەک کاتژمێر لە دۆزەخدا بێکار و فەرامۆشکراوم (٣٧)

یان

دەبوومە ئەو سۆزانییە پیرەی کە چەورە و گەنجە لچقرتاوەکان پێی فێردەبن. (٣٨)

تا دەگات بەوەی ئیتر تەوزیفی سۆزانی گەرچی بەمانای جیا و لەزمانی کارەکتەری جیاوە گوزارشت لە سیفەتەکە دەکەن، بەڵام ئەڵقەی جەوهەری خۆشەویستی ئینسان ونە. ئەمەش بەو مانایە دێت کە ژن جگە لە درۆزنبوون، داوێنپیس و سۆزانی و قەحبەشە. بەختیار لە هیچ دەقێکدا ژنی وەکو ئینسانێکی کۆمەڵایەتی و خاوەن ئیرادە وێنا نەکردووە، ژن لای بەختیار مەخلوقێکی ئەبستراکتی نا کۆمەڵاییتییە و هیچ ڕۆڵێکی نییە لە ژیانی کۆمەڵایەتیدا.

ئـەو ژنـەی ئێمـە دەیناسـین و لـە کۆمەڵگـەی کـوردی و مرۆڤایەتیـدا دەیبینیـن کـە کار دەکات و بەرهـەم دەهێنـێ، لـە کـۆی ناوەڕۆکـی شـیعرەکانی بەختیـار عەلیـدا غائیبـە. لەبـەر ئـەوەی ئێمـە ژنانێـک دەبینیـن لـەو شـیعرانە کـە زیاتـر خەریکـی خولیـا و ئـارەزووە سێکسـییەکان بـن. ئەمـەش ئـەوە دەگەیەنێـت کـە ژن لای بەختیـار زیاتـر وەک کاڵایـەک سـەیر کـراوە و بیـنراوە و وێناکـراوە.

کچـان و دایـکان بـە هاتوهـاواری درۆوە دەکەوتنـە سـەر شـەقامەکان دەیانگـووت : زۆرداران شـەرەفی ئێمەیـان ئەتککـرد. (٣٩)

یان

با یـار لەمـاڵ دەرکەیـن. دەریکەیـن وەک دەرکردنـی پشـیلە لـە حەوشـی مـاڵ. دەریکەیـن و بیبەیـن و بڵێیـن بخنکـێ ئـەی خراپتریـن یـار. بڵێیـن بـا کرمەڕێزبێـت ئـەم گۆشـتە بەسـەرمای زەمهەریـری ئەمسـاڵ، بیخەینـە سـەر ئاگـر ئـەم دەسـتە. بیکەینـە پیاڵـەوە ئـەم خوێنـە. فڕێیدەینـە سـەر شۆسـتە وەک دز، وەک چـرووک، وەک قەحبـەی ڕووت و ڕەجـاڵ.(٤٠)

ئەمـە چ سـووکایەتیەکی گەورەیـە ئـەم شـاعیرەمان لـە سـەرەتای سـەدەی بیسـت و یەکـەم بێئەوەی بچووکتریـن ڕوونکردنـەوە لەسـەر ئـەم سـووکایەتییە بـدات، کتێبەکانـی بـۆ چەندەمیـن جـار چـاپ دەکرێنـەوە و بـڵاو دەبنـەوە و خوێنەرانێکیـش (دیـارە بەهـۆی ئاسـت نزمـی خۆیانەوەیـە) وەکـو عـادەت و مۆدێـل ئـەو کتێبانـەی ئـەم شـاعیرە دژە ئینسـانییە دەکـڕن و سـەپۆڕتی دەکـەن. مـن بـە ئەنـدازەی ئـەوەی شـاعیر لـەم پرۆسـەی سـووکایەتیکردنە بەشـدارە، ئەوەنـدەش دەزگاکانـی چـاپ و بڵاوکردنـەوە و خوێنـەری نائـاگا و ئاسـی نزمـی ئـەو شـیعرانە کـە بێدەنگـن و دەنـگ هەڵنابـڕن دژ بـەم بێحورمەتییـەی شـاعیر بەشـدارن و پەنجـەی تاوانبارییـان بـۆ ڕادەکێشرێـت.

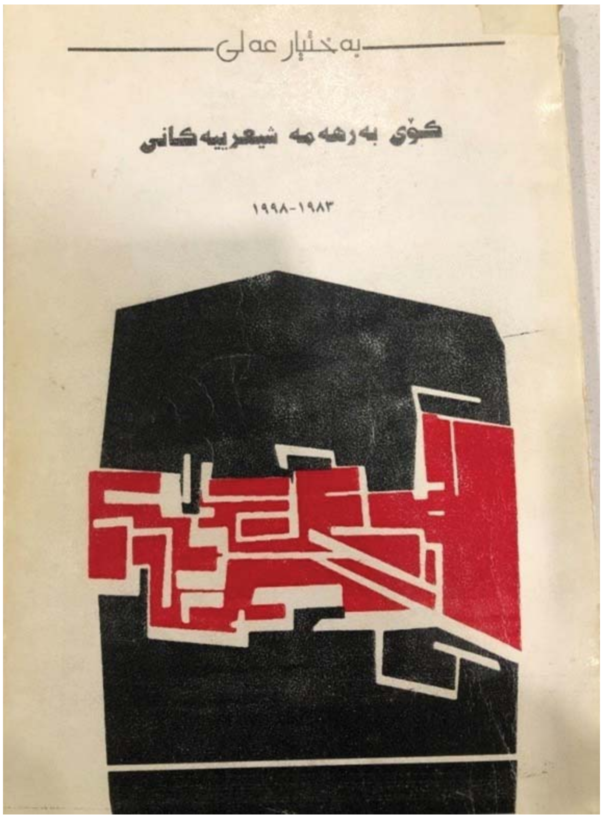

ئەو سەرزەمینەی ناویان ناوە نیشتمان

نیشـتمان و نیشـتمانپەروەری (کۆڵەکەیەکـە) یـان سـتوونێکە لـە سـتوونەکانی کۆمەڵـی بـۆرژوازی. کۆمەڵگـەی چینایەتـی بـۆرژوازی لەسـەر چـوار پایـەی گرنـگ وەسـتاوە کـە نیشـتمان یەکێکیانـە. ئـەم پایەیـە بـۆ بـۆرژوازی گرنگـە چونکـە لەلایەکـەوە دەبێتـە هـۆی ئـەوەی کرێکارانـی جیهـان لـە یەکگرتوویـی و یەکپارچەیـی بەهرەمەنـد نەبـن و ئـەو چینـە جیهانییـە بەسـەر وڵات و نەتەوەکانـدا دابـەش بـن. ئەمـەش قازانـج و سـوودی سـەرمایەی تێدایـە و تەمەنـی سـتەم و چەوسـانەوە و مۆڵکایەتـی تایبەتـی درێژتـر دەکات.

ئـەی وڵاتـم، بیسـت و سێ ساڵە بۆنـی خـاک و مـرۆڤ و لیتـە و عارەقـەی تـۆ دەچێت بەسـەرمدا و وەڕز نەبـووم.(٤١)

یان

ئـەی نیشـتمان تاکـە نهێنییەکـم هەبـوو ئەویشـت پێـرەوا نەبینیـم و لێـت سـەندمەوە. ئـەی بـێ خۆشەویسـتی تـۆ چیبکـەم. بـێ خۆشەویسـتی تـۆ پیاوێکـم لەلاسـتیک ، باڵدارێکـم لـە موشـەما.. بـێ خۆشەویسـتی تـۆ دەسـتیکم بەسـەر دڵـوە دەلەرزێـت. ئـەی نیشـتمان سـوێند بێـت کـەوای لێهـات، دەبـێ پەرداخەکـەم بنێـم بـە دەمـی برینـی شـەهیدەکانتەوە.(٤٢)

بەختیـار نیشـتمان و عەشـقی نیشـتمان لـە ڕۆژگارێکـدا (سـاڵی ١٩٨٣) دەکاتـە هەوێنـی قەسـیدەکەی، کـە لەلایەکـەوە یەکێتیـی نیشـتمانی کوردسـتان و کۆمەڵـەی ڕەنجدەرانـی کوردسـتان لەژێـر نـاوی چـەپ و مارکسـیی - لینینیـدا هێـز و وزەی لەبـن نەهاتـووی لاوانـی کوردسـتانیان هەڵدەلووشـی و لەلایەکـی تریشـەوە مارکسـیزمی شۆڕشـگێر لەناوچەکـە و بەتایبـەت لـە ڕۆژهەڵاتی کوردسـتان تـازە وەک هێزێکـی سیاسـی - چینایەتـی شـکلی گرتبـوو و کاریگـەری خـۆی بەسـەر بزووتنـەوەی چەپـی نوێـی کوردسـتان دادەنـا. قەسـیدەی نیشـتمانی بەختیـار مانیفێسـتی ئینتـما بـوو بـۆ بزووتنـەوەی ناسـیونالیزمی کـوردی. ئیـتر لەوسـاوە بەختیـار دەسـت لـەو بـاوەڕە بەرنـادات و پێبەپـێ لەگـەڵ ڕووداوەکان دێتـە پێـش و دەبێتـە قەڵەمـی ئـەو ناسـیونالیزمی کوردییـەی کـە میللەتـی کـوردی گەیانـد بـەم ڕۆژە ڕەشـەی ئەمـڕۆ.

پێی بڵێ ئەی وڵاتم

ئەوە کوڕەکەتە..ئەو کوڕەی وەکو ئەسپێکی لات

لەناو خەمدا گەورە بووە

چاوی لەدەستی ئاسنگەرەکانت بڕیوە

تا نیزەیەک بۆ دڵی دروست بکەن

گەرووی خۆی دەردەهێنا و وەکو بۆڕی چرایەکی دوکەڵاوی دەیسڕی

تا قسەت بۆ بکات

حەزی دەکرد

تیر بینێیت بە سینەتەوە .. کەچی تۆ دەربەدەرت کرد

بۆیە ئیستا گومڕاو وێڵە لەو دەشتانە

کە باڵندەیەک دەبینێ ڕادەبورێ

فانیلە دڕاوەکەی هەڵدەبڕێ و هاوار دەکات

لێرەکانەم..لێرەکانە.(٤٣)

شاعیر کوڕی نیشتمانەکەیەتی و هەوڵیداوە بە تۆخی ئەو پەیوەندییە دایک و کوڕایەتییە بپارێزێت و پتەوی بکات. ئەویش نەک لەبەر چاوی هیچ کەسێک، بەڵکو لەبەرچاوی بەرژەوەندییەکانی سەرمایەداران. دیارە لەبەرامبەریشدا حیزبە ناسیونالیستە بۆرژوازییە کوردییەکانی نێو بزووتنەوەی کوردایەتی کە ئێستا وەک کۆمپانیای زەبەلاحی سەرمایەداری هەڵدەسوڕێن، بێوەفا بەنوونە بەرامبەر بەم هەڵوێستەی بەختیار و درێغیان نەکردووە لە خزمەتکردنی ئەم شاعیرەی خۆیان.

ناکۆکبوون لەگەڵ خۆیدا
(جەماوەر) بە نموونە

بەختیار عەلی شاعیر لە تەواوی هەوڵە فیکریی و ئەدەبییەکانیدا کۆشاوە و دەکۆشێت جەماوەر لە هێزێکی کۆمەڵایەتی کاریگەر لە گۆڕەپانی خەبات لە کۆمەڵگە، دابگرێتە ئاستی زاراوەیەک و تەنانەت دایبشکێنێتە خوارەوە بۆ بەرامبەر وشەیەکی شەرمئاوەر بۆ ئینسانییەت کە ئەویش جەهلە. ئێستا بەختیار لەبەرامبەر خۆیدا دادەنێین و بزانین ئیشکردن بەزاراوەی جەماوەر شەرعییەتدانە بە جەهل؟ ئەگەر بەختیار ئێمە تاوانبار دەکات بەو شەرعییەتدانە بە جەهل، ئەی چۆنە خۆی خەمی جەماوەری کوردستان دەکات بە شیعر و جەهل نییە؟ بۆچی بۆ ئەو هەنگوین بێت و بۆ کەسانی تر گوژاڵک. دوای سی ساڵ لە دەسەڵات و حکومڕانی ناسیونالیزمی کوردیی و قبوڵکردنی ئەلگۆ لەدڵا شیرینەکەی لیبراڵیزم و دوای نیشاندانی ناشرینترین وێنەی ئەو حکومڕانە و نووسینەوەی قێزەوەنترین مێژوو بۆ خۆیان، بەختیار بۆ ئەوەی لە بەرامبەر خوێنەرەکانی بێهەڵوێست نەنوێنیت و لەبەرامبەر ئەو ئیحراجییە سیاسیی

گەورەیەی دەسەڵاتی بزووتنەوەی ناسیونالیزم لە کوردستان قسەی هەبێت، هاتووە شیعری (ستایشی من بۆ دەسەڵاتداران) دەنووسێت.

ئێوە گەلەک شۆخن، بەیانیان وەک پاساری ڕیقنە بەسەر حەقیقەتدا دەکەن

گەلەک مەزنن. شەوان وەک کوکوختی ڕیقنە بەسەر تریفەدا دەکەن.

ئەمە دیاری ئێوەیە؛ میللەتێک بەسەد دەست لێتان ڕادەکات

نەتەوەیەک هەزار قاچ قەرز دەکات و دەێتە ناو هەزار ئاگر و هەزار باڵ دەخوازێت و

بەهەزار نینۆک بەسەرزەمینی هەزار بێگانەدا دەڕوات.

میللەتێک خۆی بە هەزار ڕەشەبا و هەزار جەنگەڵ و هەزار دەریا دەبەخشێت

گیرفانەکانی پڕ دکات لە تووتڕکی هەموو میللەتانی تر

دەنووشتێتەوە بۆ هەزاران دەریاوان و دەلیل و ئەستێرەناسی تر.

ئێوە واتان کرد بۆ یەکەمجار جەهەنەم لە بەهەشت جوانتر بێت

دەریایەک لە خۆڵەمێشتان بۆ داناین و گووتتان ئەمەیە ڕوناکی

لمتان بۆ کردینە کاس و گووتتان ئەمەیە شەراب.

شەیتانتان بۆ ڕازاندینەوە و گووتتان ئەمەیە خودا.

کینەتان دەرخوارد داین و گووتتان ئەمەیە ئازادی.

ئێوە واتان کرد بۆ یەکەمجار تاراوگە لە ماڵ جوانتر بێت

ئەمە خەڵاتی ءیوەیە. میللەتێک لە با دەپاڕێتەوە دەریای لێ نزیک بکاتەوە.

میللەتێک لە قیامەت بەکێ دەگرێت، مەحشەر زەخرەفە دەکات، تابووت دەژمێرێت،

کفن بەسەر ئێوارەکاندا دابەشدکات.

بە تلیاکی هەموو جەنگێک خۆشنوودە بە حەشیشی هەموو کینەیەک ڕازییە

ئێوە واتانکرد بۆ یەکەمجار شەیتان لە خودا جوانتر بێت.(٤٤)

شاعیر دوای وێناکردنی ئەم هەموو کارەساتە کە دەسەڵاتی ڕەشی ناسیونالیزمی کوردیی بەسەر میللەتی کوردیان هێنا، واقیعییانە ئەم دۆخە تراژیدییایەی خەڵکی ڕاکردوو لە ستەم لە دەقێکی شیعریدا دەخاتە بەردەم خوێنەرانی. شیعرێک کە بەمانای وشەکە تەواو پێچەوانەی تێگەیشتنەکانی خودی شاعیرن. چونکە:

یەک : ئەم شیعرە گوزارشتە لە واقیعی تاڵی ژیانی خەڵکی کوردستان.

دوو : گوزارشتە لە ملهوڕی و ستەم و بێدادی دەسەڵاتی ڕەشی کوردایەتی.

سێ : میللەت واتا جەماوەر و بەرینتر لە جەماوەریش بووەتە ناوەڕۆکی شیعرەکە.

چوار : بەم پێیەش بەقسەی خودی شاعیر ئیشکردن لەگەڵ میللەت و جەماوەر شەرعییەتدانە بە جەهل. خۆشی دژایەتی ئەم شەرعییەتدانە دەکات.

بەختیار عەلی لەزۆر جێگەدا ئەشکالییەتی فیکریی هەیە و ئەگەر تەواوی تێڕوانینە سیاسی و فیکرییەکانی بپشکنین، دەبینین لەچەندین نووسین لە لێکدانەوەکانیدا کورتی هێناوە و تا ئێستاش چەندین نووسینی ڕەخنەیی لەسەر ئەو ئەشکالییەتانە نووسراون کە نوێترینیان نووسینە بەپێزەکەی پێشڕەو محەمەدە.(٤٥)

نەمویست دەربارەی فۆرم بدوێم

فۆرمی شیعرەکان یان پەخشانەشیعرییەکانی بەختیار گەرچی بابەتی ئەم نووسینەی من نییە، بەڵام ناکرێت لەسەر پانتایی ناوەڕۆک قسە بکەین و هیچ شتێک دەربارەی فۆرم نەڵێین. فۆرم و ناوەڕۆک لە پەیوەندییەکی جەدەلی دان و هەمیشە فۆرم لەخزمەتی ناوەڕۆکدایە. فۆرم ڕۆڵی گرنگ دەگێڕێت لە بەرجەستەکردنەوەی ئیستاتیکای دەق. ئیشکردن لەسەر فۆرم کاریگەری هەیە بەسەر ناوەڕۆک و تەنانەت بەسەر زەوقی خوێنەر و سەلیقەی خوێندنەوە. من هیچ گومانم لەوە نییە کە بەختیار عەلی ئیشی جیددی لەسەر فۆرمی شیعر کردووە و توانیویەتی گاریگەری بەسەر بزووتنەوەی شیعری کوردی دابنێت، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا قسەکردن لەسەر فۆرمی دەقە شیعرییەکانی بەختیار عەلی قسە زۆر هەڵدەگرێت، بۆیە هەوڵ دەدەم زۆر بەکورتی لە چەند خاڵێکدا باسیان بکەم.

یەک : شێوازی نووسین یان ستایڵ لای بەختیار بۆ ئەدەبی کوردی ناوازە و نوێ بوو. ئەو لە دەیەیەک دەستی دایە ئەو جۆرە ستایڵە (١٩٨٣) کە هیچ نووسەرێک لە کورددا پێشتر ئەو ستایڵەی بەکار نەبردبوو. لەم ستایڵەش بەختیار سوودی لە ئەزموونی شاعیرانی جیهان وەرگرتووە.

یەک : وێنەشیعرییەکانی شاعیر وێنەی ئاڵۆزن و هەندێجار تێکچڕژاون کە وێنای تراژیدیا و کارەساتباری و وێرانەی دەروونێکی ناتەندروستمان نیشان دەدا بەر لەوەی هیچ ئەرکێکی تر لەئەستۆ بگرن. باگکراوندی وێنەکان تراژیدیان. واتە ڕەنگی وێنەکان بەگشتی ڕەش و سوورن

و ئینجا دواتر هەست بە جووڵەی ڕەنگەکانی وەکو سپی و خۆڵەمێشی دەکەین.

دوو : شیعرەکانی بەختیار بە زمانێکی نوێ بە بەراورد بە زمانی باوی نێو بزووتنەوەی ئەدەبی کوردی هاتنە قسە. بەختیار گەرچی وشەگەلێکی زۆر نامەئلوفی هێنایەوە نێو کایەی نووسین، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا زمانەکەی پاراو نییە لە خڵتەی وەهم، خورافە، تەوهین. ئەو وشەگەلی ئایینی و کلتووری کۆن بەکار دەبا بۆ ئەوەی ناوەڕۆکە کۆنەخوازەکەی پێبشارێتەوە و جوانی بکات.

سێ : ڕەگەزی خەیاڵ بە فراوانی قۆرخی دەقەکانی کردووە. شاعیر خەیاڵێکی فراوان بەکار دەهێنێت تا دەقەکان نوێ بنوێنن و نەچنە خانەی دووبارە بوونەوەوە.

چوار : داڕشتن و شێوازی بنیادنانی ساختمانی دێڕەکانی قەسیدەکان زۆر تەبا و مونسەجیم نین. زوو زوو پانی و درێژی دارشتنەکان دەگۆڕدرێن و زیاتر وەک کەڵەکەی ڕستە دێنە بەرچاو. بەڵام لە دوو دیوانە شیعرییە تازەکەیدا هەست دەکەیت ئەو دەستکاری ئەو شێوازە دەکات و بەجۆرێکیتر پەخشانەشیعرییەکانی دادەڕێژێت و هەوڵدەدات لەشیعریان نزیک بخاتەوە.

پێنج : حیکایەتخوان لەگێرانەوەی چیرۆک و ڕووداو و بەسەرهاتەکانی نێو شیعرەکان هەمیشە ئامادەیە و ئەو حیکایەتخوانەش هەندێکجار خودی شاعیر خۆیەتی و جاری واش هەیە کەسی سێیەمی تاک دەدوێت.

شەش : توخمەکانی تری شیعر وەکو لێکچواندن و میتافۆر و بەکەسیکردن و دووبارەکردنەوە و ..تاد دەتوانرێت لێرە و لەوێ لەنێو دیوانەکاندا ببینرێن و دەستنیشان بکرێن.

بەمجۆرە لەنێو ئەم چوارچێوە هونەرییەدا،کە بووەتە سنوورەکانی پانتایی ناوەڕۆکی شیعرەکانی بەختیار عەلی، ئەو شیعرانەی کە گوایە پڕن لە فیکر و مەعریفە، دەبینین فیکرەکان هەموویان فیکری دژ بە شۆڕش و دژ بە ئینسانییەت و دژ بە ژن و دژ بە خەبات و دژ بە سۆشیالیزم و دژ بە خەباتی چینایەتین.

ئەنجام

لە دەرەنجامی خوێندنەوەی شیعرەکانی بەختیار عەلی، ئەوە ڕوون دەبێتەوە کە ئەو ئامانجگەلەی بەختیار سۆراخی دەکات لەشیعرەکاندا بەرجەستە بۆتەوە. شاعیر تێکۆشاوە شیعر بکاتە سەنگەرێک تا لەوێوە :

یەک : خوێنەری کورد بۆ سۆراخی چارەنووسی لەسەر ڕووبەڕووبوونەوەیەکی ئیندیڤجواڵی (تاکگەرایی) ڕابهێنێت و شوێنێک نەهێڵێتەوە بۆ کاری دەستەجەمعی و بەکۆمەڵ. ئەمەش

بـەدەوری خـۆی تەرویجدانـە بـە ڕەتکردنـەوەی ئاڵوگـۆڕ و گۆڕینـی ژیـان و کۆمەڵگـە لەسـەر دەسـتی هێـز و چینـە کۆمەڵایەتییـەکان. جەوهـەری ئـەم تاکگەراییـەش جەوهـەری ئەنتـی شۆڕشـە.

دوو : بڵاوکردنـەوەی ڕەشـبینی و نائومێـدی بەجۆرێـک کـە بچووکـتری تروسـکایی ئومێـد لـە شیعرەکانیدا بـەدی ناکـەی. خوێنـەر کـە شـیعرەکان دەخوێنێتـەوە، وا هەسـت دەکات لەئێوارەیەکی هەڵەویندایـە یانیـش گەشـت دەکات بەنێـو قەسـابخانەو گۆڕسـتانی تەنیـا و تاریکاییـدا. نیشـاندانی نائومێدیـش بەرامبـەر بـە ژیـان، خواسـتی چینـی بـاڵا دەسـتی کۆمەڵگەیـە کـە بناغەکـەی لەسـەر سـتەم و نایەکسـانی و کەڵەکـەی سـەرمایە و موڵکایەتـی تایبەتـی بنیادنـراوە.

سـێ : ڕەواجـدان بـە ئەفسـانە و خەیاڵپووچـی و ئایینـداری بەجۆرێـک کـە بەبـڕوای مـن شـاعیر بێڕەقیبـە لـە بەکارهێنـان و تەوزیفکردنـی وشـە و گوزارشـتە ئایینییـەکان. ئـەوەی شـاعیر لەمـاوەی ئـەو سـی سـاڵەی تەجرەبـەی شـیعر نووسـینی خۆیـدا کردوویەتـی، بزووتنـەوە ئیسـلامییە کۆنەخـوازەکان بـە سـەدەیەکیش بۆیـان نەدەکـرا. بۆیـە تـەواوی بزووتنـەوەی کۆنەخـواز و سـتەمخوازەکان قـەرزاری بەختیـار عەلیـن.

چـوار : پێگـەی ژن تـا بڵێـی لاوازە و لـەزۆر شـوێندا ئیـتر تەوزیفـی وشـەی سـۆزانی لـە سـیفەت دەرچـووە و بـووە بـە ئامـاژەی ناسینەوەی میتـۆدی بیرکردنـەوەی دژە ژنـی شـاعیر. ژن لای شـاعیر مەخلوقێکـی لاواز و بێئیـرادە و ناکۆمەڵایەتییـە و زیاتـر وەکـو کاڵا وێنـا کـراوە.

پێنـج : شـاعیر لـە غروورێکـی تۆخـدا دەژێـت و خـۆی وەکـو پێغەمبەرێـک کەلەئاسـمان بێـت دێتـە بەرچـاو و نەیارەکانیشـی گەمـژە و دەیـان ناوناتـۆرەی بێمانـای لێنـاون.

شـەش : عەشـق و خۆشەویسـتی نیشـمان و خـاک و وڵات؛ پانتاییەکـی لەبیـر و هۆشـی شـاعیر داگیـر کـردووە. ئـەم روحـە ناسیونالیسـتییەش وەک فریادڕەسـی کوردایەتـی دەکاتـە مانیفێسـتی یەکەمیـن قەسـیدەی خـۆی و ئیـتر بـە تـەواوی بەدەنـەی شـیعریدا ڕۆ دەچێتـە خـوارێ.

شـەش : وەکچـۆن بـۆرژوازی هەمـوو شـتێک دەکات لەپێنـاو بەرژەوەنـدی خـۆی، بەختیاریـش هەمـوو شـتێک دەکات لەپێنـاو دژایەتیکردنـی جەمـاوەر و خەبـات و شـۆڕش و سۆشـیالیزم و چینـی کرێـکار و مارکسـیزم.

حـەوت : وێنەشـیعرییەکان وێنـەی سـادە و ئاڵـۆزن و هەندێجـار تێکچـڕژاون کـە وێنـای تراژیدیـا و کارەسـاتباری و وێرانـەی دەروونێکـی ناتەندروسـتمان نیشـان دەدا بـەر لـەوەی هیـچ ئەرکێکـی تـر لەئەسـتۆ بگـرن. زمانـی شـیعریش زمانێکـی نـوێ بـوو بـە بـەراورد بـە زمانـی بـاوی نێـو بزووتنـەوەی ئەدەبـی کـوردی. زمانـی نووسـینەوەی کوشـتوبڕی نەک(جەمـاوەر!!) بەڵکـوو قارەمانەکانـی نێـو خەیاڵـی شـاعیر کـە هیـچ پەیوەندییەکـی بـە واقیعـی ژیانـی کۆمەڵگـەی کوردییـەوە نییـە.

لـەم سـۆنگەیەوە دەبینیـن شـیعرەکانی بەختیـار عەلـی گوایـە پـڕن لـە فیکـر و مەعریفـە، دەبینیـن فیکـرەکان هەموویـان فیکـری دژ بـە شـۆڕش و دژ بـە ئینسـانییەت و دژ بـە ژن و دژ بـە خەبات و دژ بـە سۆشـیالیزم و دژ بـە خەباتـی چینایەتیـن. ئـەو شـاعیرەی کـە پێیوایـە لـە کەشـکەلانی فەلەکـە و

خـۆی و تەنانـەت ئەدەبـی کوردیـش کـە بـە ئەدیبێکـی پێشـڕەوی دەزانـن، پێشرەوییەکـەی تەنها لـە کوشـتنی ئیـرادەی شۆڕشـگێرانەی خوێنـەر و تەسـلیمبوونیانە بـە نائومێـدی و هەورەهـا پتەوکـردن و چەسـپاندنی خورافـە و جەهلـە لەنێوەنـدی ئەدەبـی کـوردی و زەینـی خوێنـەری کوردزمانـدا. ئـەم هەوڵانـەش شوناسـی کۆنەپەرسـتی و دژە جەماوەریـی و دژە کرێکاریـی شـاعیرە. بۆیـە بەختیـار عەلـی سـەد کتێبـی تریـش بنووسـێت و دەیـان خەڵاتیـش بکرێـت و تەنانـەت خەڵاتـی نۆبڵێـش وەربگرێـت جگـە لـە نووسـەرێکی لیبراڵـی بـۆرژوازی هیچـی تـر نییـە و نابێـت. (٤٦)

سەرچاوە و پەراوێز

(١)بەبۆچونـی مـن ئـەم دەقانـەی بەختیـار عەلـی کـە بەنـاوی ژانـری شـیعر چـاپ و بـڵاو بوونەتـەوە و دەبنـەوە. لەڕاسـتیدا هەڵگـری تایبەتمەندییەکانـی پەخشانەشـیعرن نـەک شـیعر. بـەڵام چونکـە وەک شـیعر بـڵاو بوونەوەتـەوە، منیـش وەکـو شـیعر ناوزەدیـان دەکـەم.

(٢) بەختیـار عەلـی جگـە لـە شـیعر چەندیـن کتێبـی لـە بوارەکانـی فیکـری و هەروەهـا ئەدەبیـی(ڕۆمـان و شـانۆنامە) نووسـیوە و بـڵاو کردۆتـەوە. بـۆ زانیـاری زیاتـر دەربـارەی بەرهەمەکانـی ئـەم نووسـەرە خوێنـەر دەتوانێـت سـەردانی ماڵپـەڕی ویکیپیدیـا ئینسـکلۆپیدیای ئـازاد بـکات.

(٣)جێـی خۆیەتـی لێـرەدا ئامـاژە بـە چەنـد نووسـینێک بکـەم لەوانـە هەوڵەکانـی بەڕێـزان عەتـا قرەداغـی و ئەسـکەندەر جـەلال و کۆچکـردوو ئـازاد سـوبحی کـە لایـان لـە شـیعرەکانی کاک بەختیـار کردۆتـەوە.

(٤)الفـن و التصـور المـادي للتاريـخ جـورج بليخانـوف ترجمـه جـورج طرابيـشي دار الطليعـة بيـروت لبنـان الطبعـة الاولـى ١٩٧٧ ص ٧.

(٥)زەردەخەنەی هەنسک حەمەسەعید حەسەن چاپخانەی نینا چاپی یەکەم ٢٠٠٢ لاپەڕە ٢٤.

(٦)و(٧)تـا ماتەمـی گـوڵ تـا خوێنـی فریشـتە بەختیـار عەلـی بەرهەمـە شـیعرییەکان ١٩٨٣-٢٠٠٤ لەبڵاوکراوەکانـی نێوەنـدی ڕەهەنـد بـۆ لێکۆڵینـەوەی کـوردی چاپخانـەی ڕەنـج سـلێمانی چاپـی یەکـەم ٢٠٠٦ لاپەڕەکانـی ٣٧ و ٣٩.

(٨)گـەڕان بـەدوای ماناکانـی دیکـەی شـیعر بەختیـار عەلـی گۆڤـاری ڕامـان ژمـارە٧١ ی سـاڵی ٢٠٠٢ لاپـەڕە ١٢.

(٩)مانیفێسـتی حیزبـی کۆمۆنیسـت کارڵ مارکـس و فریدریـک ئەنگڵـس وەرگێرانـی موسـڵیح شێخولئیسـلامی (ڕێبـوار) چاپـی دووەم هاوینـی ٢٠١٤ لاپـەڕە ١٧.

(١٠)و(١١)و (١٢)تـا ماتەمـی گـوڵ تـا خوێنـی فریشـتە بەختیـار عەلـی بەرهەمـە شـیعرییەکان

١٩٨٣-٢٠٠٤ لەبڵاوکراوەکانی نێوەندی ڕهەند بۆ لێکۆڵینەوەی کوردی چاپخانەی ڕەنج سلێمانی چاپی یەکەم ٢٠٠٦ لاپەڕەکانی ١٠٨ و ١٩٣ و ٣٤٤.

(١٣)مانیفێستی حیزبی کۆمۆنیست کارڵ مارکس و فریدریک ئەنگڵس وەرگێرانی موسڵیح شێخولئیسلامی (ڕێبوار) چاپی دووەم هاوینی ٢٠١٤ لاپەڕە ٢٥.

(١٤)تێزەکانی مارکس - ئەنگڵس لەبارەی ئەدەب و هونەرەوە جان فریفیڵ وەرگێڕانی لە عەرەبییەوە فوئاد مەجید میسری چاپخانەی تاران چاپی یەکەم ٢٠١٩ لاپەڕە ٤٩ و ٥٠.

(١٥)گەڕان بەدوای ماناکانی دیکەی شیعر بەختیار عەلی گۆڤاری ڕامان ژمارە ٧١ ی ساڵی ٢٠٠٢ لاپەڕە ١٢.

(١٦)الفن و التصور المادي للتاريخ جورج بليخانوف ترجمه جورج طرابيشي دار الطليعة بيروت لبنان الطبعة الاولى ١٩٧٧ ص ١٣.

(١٨)خوێنەری کوشندە کۆمەڵە وتار بەختیار عەلی چاپخانەی ڕەنج چاپی یەکەم ٢٠٠٥ لاپەڕە ٣٣.

(١٨)هەلەوین، یادگێڕانێکە لە شەوی ٣١ ی تشرینی یەکەمی هەموو ساڵێك لە زۆربەی وڵاتاندا و بەتایبەتیش وڵاتانی خۆرئاوا لەسەروبەندی جەژنی مەسیحی (کە جەژنی هەموو قەشەکانە) بەڕێوە دەچێت. هەندێکیش پێیانوایە هەلەوین جەژنێکە سەربەخۆیە و ڕەگی مەسیحییەتی هەیە. جەژنی هەلەوین ئەتمۆسفیرێکی تاریک و ترسناکی هەیە و خەڵکی مۆم پێدەکەن و دیمەنی گۆڕستان و گۆڕ و پەیکەرە ئێسک و دەنگی ترسناک نمایش دەکەن و جلوبەرگی تایبەت بەو بۆنەیە دەپۆشن و منداڵانیش لە کۆکردنەوەی نوقڵ و شیرینی چێژی خۆیان لەو یادە وەردەگرن.

(١٩)و(٢٠) ئەی دەربەندی دۆست، ئەی کەشتی دوژمن بەختیار عەلی چاپخانەی کارۆ چاپی یەکەم ساڵی ٢٠٠٩ لاپەڕەکانی ٧٤ و ٩٠.

(٢١)و(٢٢)و(٢٣)و(٢٤)و(٢٥) تا ماتەمی گوڵ تا خوێنی فریشتە بەختیار عەلی بەرهەمە شیعرییەکان ١٩٨٣-٢٠٠٤ لەبڵاوکراوەکانی نێوەندی ڕەهەند بۆ لێکۆڵینەوەی کوردی چاپخانەی ڕەنج سلێمانی چاپی یەکەم ٢٠٠٦ لاپەڕەکانی ٧٥ و ٦٨ و٤٠٢و٣٧١و٥١٠.

(٢٦)شەوێک ئاسمان پڕ بوو لە ئەستێرەی شێت بەختیار عەلی چاپخانەی کارۆ چاپی یەکەم ٢٠١٩ لاپەڕە ١١٦.

(٢٧)هەموو ئەو وشانە ئایینیانە و گەلێ وشەی وەهمدار و کۆنەخواز لە دەقەکاندا بوونیان هەیە و هەر وشەش چەندیجار دووبارە بوونەتەوە و ئەم ڕێچکەیە لەسەرجەم دیوانە شیعرییەکانی کاک بەختیار پەیڕەوی لێکراوە.

(٢٨)و(٢٩)و(٣٠)و(٣١)و (٣٢)و(٣٣)و (٣٤)تا ماتەمی گوڵ تا خوێنی فریشتە بەختیار عەلی بەرهەمە شیعرییەکان ١٩٨٣-٢٠٠٤ لەبڵاوکراوەکانی نێوەندی ڕەهەند بۆ لێکۆڵینەوەی کوردی چاپخانەی ڕەنج سلێمانی چاپی یەکەم ٢٠٠٦ لاپەڕەکانی ٢٩ و٢١١و٢٧و ٣٤٦ و ٣٣٦ و ٢٩ و ٤٣١و ٣٤٤ و ٣٥٧.

(٣٥)خوێنەری کوشندە بەختیار عەلی کۆمەڵە وتار چاپخانەی ڕەنج چاپی یەکەم ٢٠٠٥ لاپەڕە ٤١.

(٣٦)و(٣٧)و(٣٩)و(٣٩)و(٤٠)و(٤١)و(٤٢)و(٤٣)تا ماتەمی گوڵ تا خوێنی فریشتە بەختیار عەلی بەرهەمە شیعرییەکان ١٩٨٣-٢٠٠٤ لەبڵاوکراوەکانی نێوەندی ڕەهەند بۆ لێکۆڵینەوەی کوردی چاپخانەی ڕەنج سلێمانی چاپی یەکەم ٢٠٠٦ لاپەڕەکانی ٢٩١و٣٤٦و٣٣٦و ٢٣و ٤٣١و٣٤٤و ٣٥٧و٣٤٠.

(٤٤)تا ماتەمی گوڵ تا خوێنی فریشتە بەختیار عەلی بەرهەمە شیعرییەکان ١٩٨٣-٢٠٠٤ لەبڵاوکراوەکانی نێوەندی ڕەهەند بۆ لێکۆڵینەوەی کوردی چاپخانەی ڕەنج سلێمانی چاپی یەکەم ٢٠٠٦ لاپەڕەکانی ٤٦١ و ٤٦٢.

(٤٥)لەپڕۆژەی ڕۆشنگەری لیبراڵەوە بۆ پەراوێز و پارادۆکسەکانی بیرکردنەوە نووسینی پێشڕەو محەمەد تەوەر دەربارەی نێوەندی ڕەهەند بۆ لێکۆڵینەوەی کوردی ماڵپەڕی هزری و کلتووری ژنەفتن سەرپەرشتی ئەو تەوەرەی کردووە. ٦ ی شوباتی ٢٠٢٢.

(٤٦)بۆ نووسینی ئەم بابەتە زۆربەی سەرچاوەکانم لەبەردەستدا بوون جگە لە دوو سەرچاوە. یەکەمیان: گەڕان بەدوای ماناکانی دیکەی شیعر بەشی دووەم کە لە گۆڤاری ڕامان ژمارە ٧٢ ی ساڵی ٢٠٠٢ بڵاوبووەوە و هاوڕێی ئازیزم کاک سەرکەوت وەلی ئەرکی کێشا و لە کوردستانەوە بۆی ناردم. دووهەمیان: دیوانەشیعری(شەوێک ئاسمان پڕ بوو لە ئەستێرەی شێت) کە ئەمەشیان هاوڕێی ئازیزم حەمەی شانۆ ئەرکی کێشا و دیوانەکەی بۆ پەیدا کردم و هاوڕێی زێدە قەدرگرانم عارف کوردە تەواوی دیوانەکەی وێنە گرت و بۆی ناردم. لەدڵەوە زۆر زۆر سوپاسی ئەم سێ هاوڕێ ئازیزە دەکەم و هیوام سەرفرازییانە.